

תחבולות, מזימות ושקרים בספר הספרים משה ביאלי

התנ"ך, הידוע גם כ"ספר הספרים", מכיל בתוכו עולם ומלואו. בראש ובראשונה זהו ספר דתי, אך הוא גם משקף את רוח האדם ואת אופיו. אחד ממאפייני התנ"ך (ואחת הסיבות לקיסמו הרב גם כלפי אנשים שאינם דתיים) הוא, שגיבוריו אינם אנשים מושלמים, ועל חטאיהם הם נענשים. תחבולות, מזימות ושקרים הם כנראה חלק מאופיו של כל אחד ואחד מאיתנו, ונשאר לבעלי המקצוע לברר מה הסיבה לכך. אמנים רבים קיבלו השראה ליצירותיהם דווקא ממעשים אלה. הדוגמאות הן רבות, ובסקירה זו אביא רק חלק מהם.

תחבולות

תחבולה היא דרך מחוכמת להתגבר על מכשול. בצו שהוציא **פרעה**, מלך מצרים נאמר: "וַיֵּצֵא פְרֹעֶה, לְכָל-עַמּוֹ לֵאמֹר: כָּל-הַבֶּן הַיְלֹוד, הַיְאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ, וְכָל-הַבֵּת, תַחֲיִין" (שמות, פרק א', פסוק כ"ב). כדי להתגבר על הצו המלכותי ועל מנת להציל את משה (שאז עדיין לא נקרא כך) בנתה **יוכבד** אימו תיבה ושמה בתוכה את הילוד. את התיבה היא החביאה על שפת היאור, **ומרים** נשלחה להשגיח מרחוק. התיבה ובה הילד נמצאה

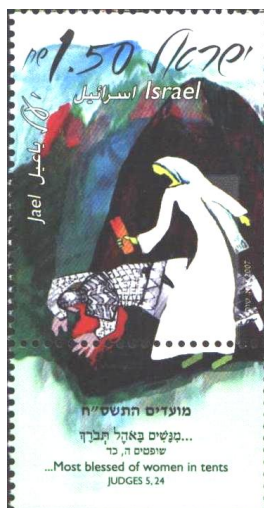
בת פרעה מוצאת את משה.

על ידי בת פרעה, ככתוב (שמות, פרק ב', פסוקים ה', ו'):

הַ וַתֵּרֶד בֵּת-פְרֹעֶה לְרַחֵץ עַל-הַיָּאֹר, וַנִּעְרַתֶּיהָ הַלְכַת עַל-יַד הַיָּאֹר; וַתֵּרָא אֶת-הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף, וַתִּשְׁלַח אֶת-אֶמְתָּהּ וַתִּקְחָהּ. וַתִּפְתַּח וַתֵּרְאֶהוּ אֶת-הַיֶּלֶד, וְהִנֵּה-נֶעַר בֶּכֶה; וַתַּחֲמַל עָלָיו--וַתֹּאמֶר, מִיֶּלֶדִי הָעִבְרִים זֶה

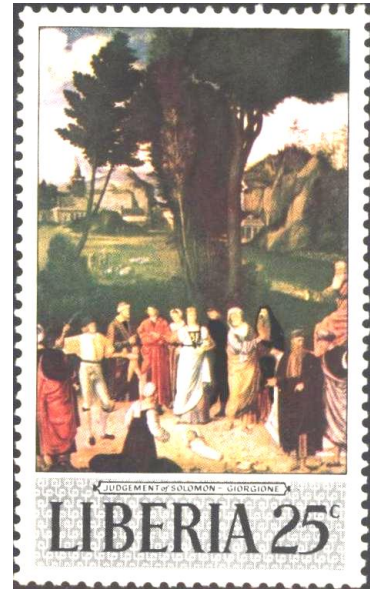
הצייר הונציאני **טינטורטו** צייר בצורה נפלאה את מציאתו של הילוד על ידי בת פרעה.

סיסרא, שר צבאו של **יבין** מלך כנען, נסוג מפני כוחותיו של **ברק בן אבינעם** ומצא מחסה אצל **יעל** אשת **חבר** הקיני. הוא חש עצמו בטוח באוהלה, משום שכאשר ביקש מעט מים היא הישקתה אותו בחלב. תחושת הביטחון איפשרה לו להרדם,

יעל הורגת את סיסרא

באמונה שלמה שלא יאונה לו כל רע. התנ"ך מתאר כיצד יעל הרגה אותו (שופטים, פרק ד' פסוק כ"א): "וַתִּקַּח יַעֲלֵ אִשֶׁת-חֶבֶר אֶת-יְתֵד הָאֵהָל וַתִּשֶׂם אֶת-הַמַּקְבֵּת בַּיָּדָה, וַתָּבֹא אֵלָיו בַּלַּאט, וַתִּתְקַע אֶת-הַיָּתֵד בְּרַקְתּוֹ". חשוב לציין, כי יעל פעלה מיוזמתה החופשית, ושלא על מנת לקבל שכר. התנהגות זו שונה לחלוטין מהתנהגותה של **דלילה**, אליה נתייחס בהמשך מאמר זה.

משפט שלמה – ציור של ג'ורג'יונה משנת 1496

שלמה המלך נודע כאיש חכם, או בלשון המקרא "חִכְמַת אֱלֹהִים בְּקֶרְבוֹ". במלכים א' פרק ג' מובא המקרה של שתי הנשים הרבות ביניהן בשאלת האמהות על הילד שנותר החיים. שלמה משתמש בתחבולה מעניינת, ומורה לחתוך את הילד לשניים, כך שכל אישה תקבל מחצית מהילד. תוצאות התבולה מובאות בפסוקים כ"ו וכ"ז:

כֹּו וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר-בְּנָהּ הָחַי אֶל-הַמֶּלֶךְ, כִּי-נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל-בְּנָהּ, וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי תְּנוּ-לָהּ אֶת-הַיָּלֹד הַחַי, וְהַמֵּת אֶל-תְּמִיתָהּ; וְזֹאת אָמְרָת, גַּם-לִי גַם-לָךְ לֹא יִהְיֶה--גְּזֵרוֹ. כַּז וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר, תְּנוּ-לָהּ אֶת-הַיָּלֹד הַחַי, וְהַמֵּת, לֹא תְמִיתָהּ: הִיא, אִמּוֹ.

מזימות

ברכת יצחק ליעקב- חותמת דואר.

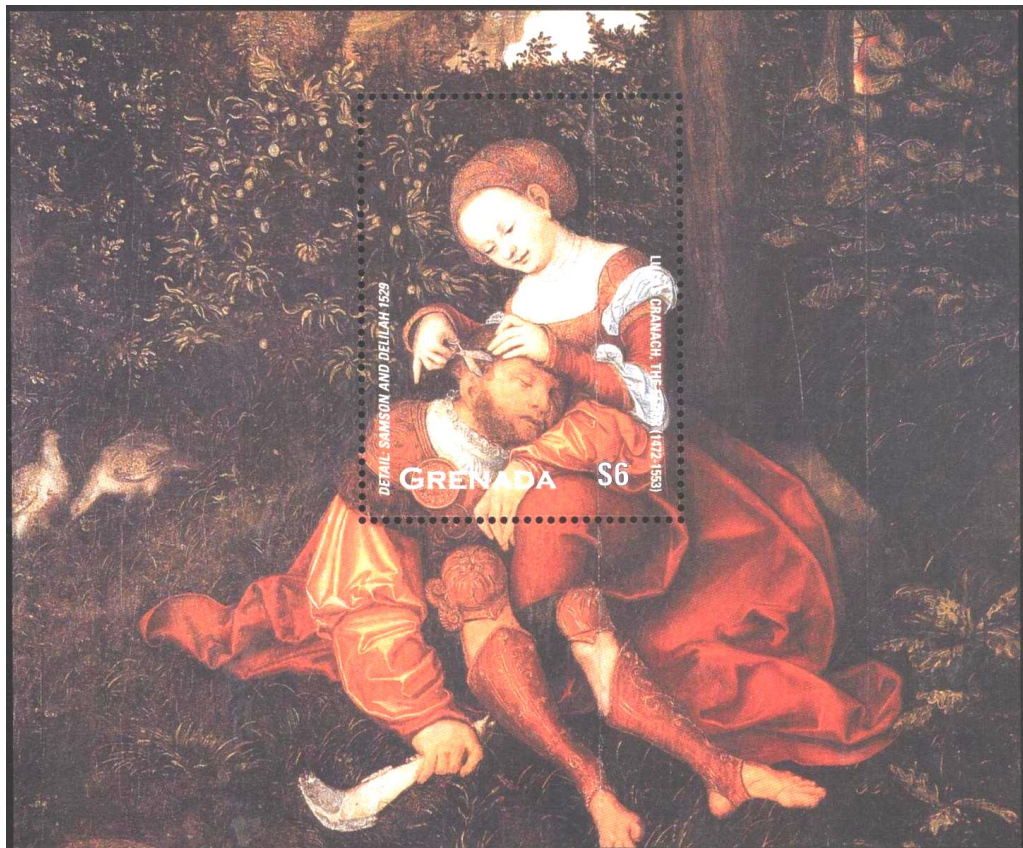

יצחק מברך את יעקב – ציור של וואן דר אקהאוט

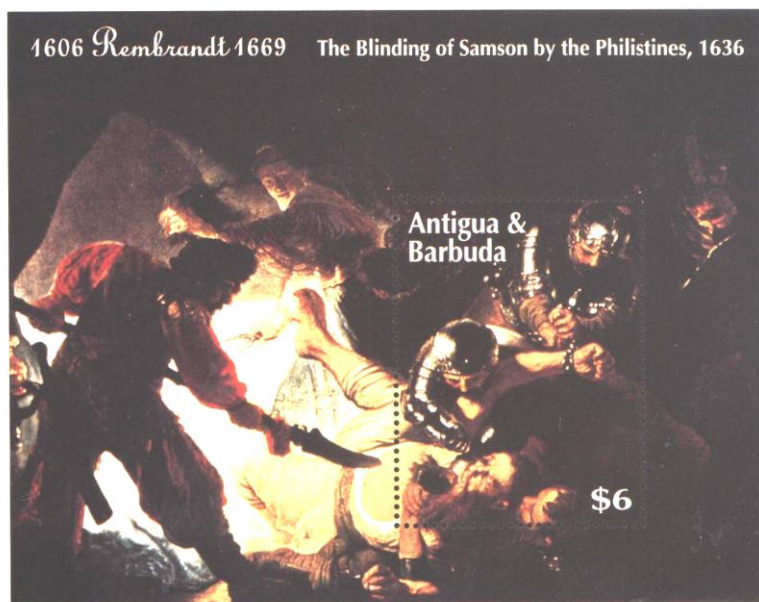
מזימה היא תחבולה שמטרתה להרע עם הזולת, או תחבולה ולה קונוטציה שלילית. במידה מסויימת, השאלה אם פעולה מסויימת היא תחבולה או מזימה תלויה במתבונן. ניקח, למשל, את פרשת הברכה **שיצחק** העניק לבנו **יעקב**, בהיותו סבור כי הוא **עשו**. מי שעמדה מאחורי התחבולה היא **רבקה**, כפי שמתואר בפרק כ"ז בספר בראשית:

טו וַתִּקַּח רַבְּקָה אֶת-בְּגֵדֵי עֵשָׂו בְּנֵהּ הַגָּדֹל, הַחֲמֹדֶת, אֲשֶׁר אֶתָּה, בְּבֵית; וַתִּלְבַּשׁ אֶת-יַעֲקֹב, בְּנֵהּ הַקָּטָן. טז וְאֵת, עֶרְת גְּדֵי הָעֵזִים, הַלְבִּיֶשָׁה, עַל-יָדָיו--וְעַל, חִלְקֵת צֹאֲרָיו. יז וַתִּתֵּן אֶת-הַמַּטְעָמִים וְאֶת-הַלֶּחֶם, אֲשֶׁר עָשְׂתָה, בְּיַד, יַעֲקֹב בְּנֵהּ.

האם יש כאן מזימה או תחבולה? מצד אחד מציין המקרא (בפרק כ"ה) כי עשו מכר את זכויות הבכורה שלו ליצחק בעבור נזיד עדשים. במובן זה, נראה כאילו יצחק קיבל את הברכה בדיון. מצד שני, בפרק כ"ז מודגשת מעורבותה של רבקה, שספק אם ידעה על מכירת הבכורה. לטעמי מעורבותה של רבקה הופכת את התחבולה למזימה, ולא בכדי מופיעה רבקה בכל הציורים העוסקים בברכת יצחק לבניו.

שמשון ודלילה – ציור של לוקאס קראנך האב משנת 1529

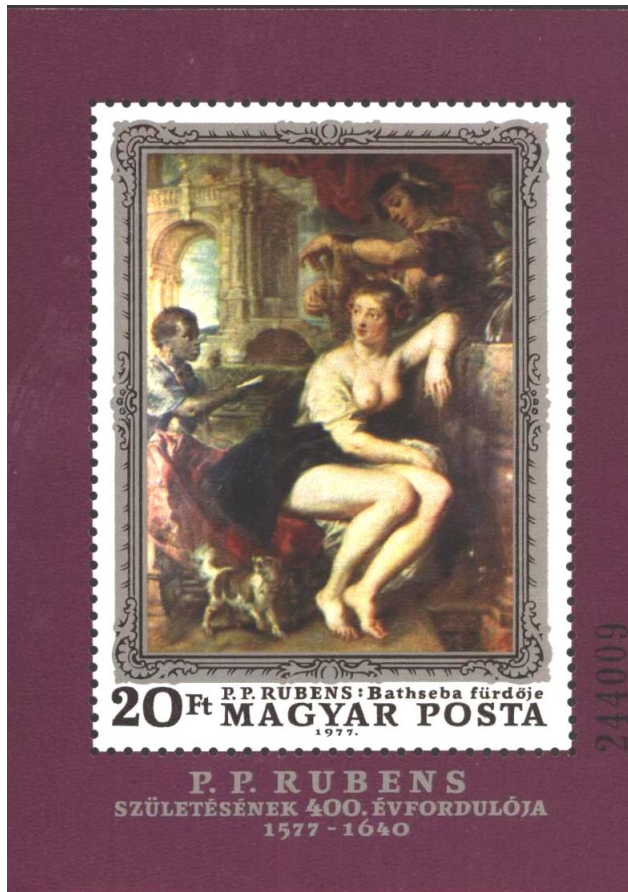
רמברנדט : הפלישתים מעוררים את שמשון, 1636.

הסיפור של שמשון ודלילה, המופיע בפרק ט"ז של ספר שופטים, הציג את דימונם של ציירים רבים. כאן אין בכלל ספק שמדובר במזימה שרקחו הפלישתים, אשר שיחדו את דלילה לבגוד בשמשון, כנאמר בפסוק ה': "וַיַּעַלּוּ אֵלָיָהּ סֶרְנֵי פְּלִשְׁתִּים, וַיֹּאמְרוּ לָהּ פְתִי אוֹתוֹ וּרְאֵי בַמָּה כֹחַ גְּדוֹל, וּבַמָּה נוֹכַל לוֹ, וְאַסְרֵנוּהוּ לְעַבְדוֹתוֹ;

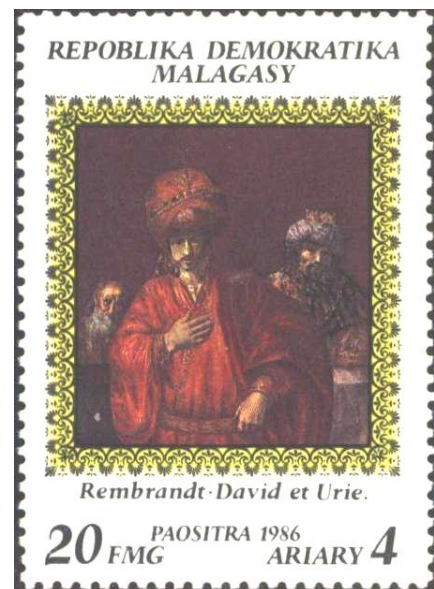
וְאֶנְחֵנוּ, נִתֵּן-לָהּ, אִישׁ, אֶלֶף וּמֵאָה כֶּסֶף". בסופו של דבר מגלה שמשון את סודו לדלילה ובא על עונשו: "וַיֵּאחֲזוּהוּ פְּלִשְׁתִּים, וַיִּנְקְרוּ אֶת-עֵינָיו; וַיִּזְרְדוּ אוֹתוֹ עֵזְתָהּ, וַיֵּאֱסְרוּהוּ בְּנַחֲשֵׁתִים". כפי שציינתי קודם, ראוי לשים לב להבדל שבין התנהגותה של דלילה לזו של יעל אשת חבר הקיני בפרשת סיסרא. הבדל זה מצדיק את היחס השלילי הגלום במילה מזימה.

דוד המלך, איש שכבר היו לו מספר נשים, ראה באקראי את **בת שבע**, אשתו של **אוריה החתי**, רוחצת, התאהב בה, והכניס אותה להריון. אם לא די בכך שבאותה שעה היתה בת שבע נשואה לאחר, הרי שבעלה היה נתון בעיצומה של מלחמה למען מלך ישראל. כדי לטשטש את זהות האב, דוד זימן אליו את אוריה, מתוך כוונה שהוא ינצל את חופשתו הבלתי צפויה ויבקר גם בביתו, כך שניתן יהיה ליחס לו את ההריון הבלתי רצוי. סירובו של אוריה לרדת לביתו הכשיל מזימה זו, ועל כן פנה דוד למזימה אחרת:

הוא הורה לשר צבאו **יואב** "הִבּוּ אֶת-אוּרִיָּה, אֶל-מוֹל פְּנֵי הַמְּלַחְמָה הַחֲזָקָה, וְשַׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו, וְנָכְהוּ וּמָתוּ" (שמואל ב', פרק י"א, פסוק ט"ו). לאחר תום ימי האבל על אוריה נשא דוד את בת שבע לאישה. יופיה של בת שבע (התנ"ך מתאר אותה ל"טוֹבַת מְרָאָה מְאֹד") נתן גושפנקא לאמנים רבים לצייר אישה בעירום.

בת שבע רוחצת – יצירה של רובנס

דוד ואוריה בציור של רמברנדט

שקרים

לפעמים אנו מוצאים במקרא גם שקרים פחות מתוחכמים אך מרושעים בה במידה. על פי רוב מטרתם של שקרים אלו היא נקמה. **אשת פוטיפר** ניסתה לפתות את **יוסף** לשכב עימה. יוסף סירב ונמלט ממנה, אבל חלק מבגדו נשאר בידה. נקמתה, כמתואר בספר בראשית (פרק ל"ט), הייתה קשה:

טז וַתֵּנַח בְּגָדוֹ, אֶצְלָהּ, עַד-בּוֹא אֲדֹנָיו, אֶל-בֵּיתוֹ. יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו, כְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה
לְאמֹר: בָּא-אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי, אֲשֶׁר-הֵבֵאתָ לָנוּ--לְצַחֵק בִּי. יח וַיְהִי, כְּהִרְיָמִי
קוֹלִי וְאֶקְרָא; וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלִי, וַיֵּנֶס הַחוּצָה.

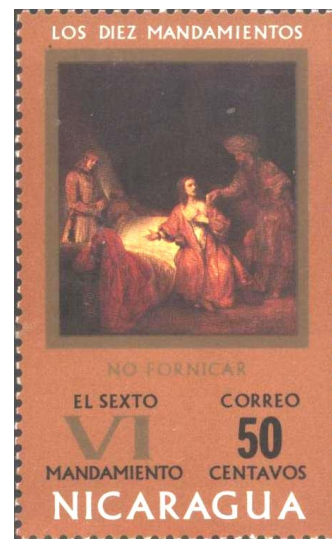
הבול מניקרגואה מציג את יצירתו של רמברנדט, ובה אשת פוטיפר המאשימה את יוסף בנסיון אונס. בעקבות השקר של אשת פוטיפר הושלך יוסף לכלא, ומשם נחלץ רק הודות ליכולתו לפרש חלומות.

ולסיום, הנה סיפור אודות שקר, שאינו תנכי במלוא מובן המילה. בגירסא המוכרת לנו מונה ספר דניאל שנים עשר פרקים. אולם בתרגומים של התנ"ך (החל מתרגום השבעים) כולל ספר זה שני פרקים נוספים. מבחינת היהדות מעמדם של פרקים אלו הוא כשל הספרים החיצוניים, אך הנוצרים רואים בהם חלק אינטגרלי מהברית הישנה.

בפרק השלושה עשר בספר דניאל מובא סיפורה של **שושנה**, אשתו של **יהויקים**, מעשירי הקהילה היהודית בבל. שני זקנים, מנכבדי הקהילה, התגנבו אליה בזמן שרחצה בחצר ביתה וניסו להכריח אותה לשכב איתם, אך היא סירבה. כנקמה העלילו הזקנים על שושנה כי שכבה עם נער – עבירת ניאוף שעונשה הוצאה להורג בסקילה. היא הועמדה לדין, ובשל עדות השקר של הזקנים הורשעה ועמדה להיות מוצאת להורג. בנקודה זאת שלח אלוהים את דניאל כדי להציל אותה.

דניאל חקר את הזקנים, שהיו כביכול עדי ראייה למעשה הניאוף, ומצא סתירות בעדויותיהם: אחד מהם טען שהבגידה בוצעה תחת עץ אלת מסטיק, ואילו השני טען כי ראה את האשה והנער שוכבים תחת האלון. שושנה זכתה והזקנים הוצאו להורג בשל עדות השקר.

כמו במקרה בת שבע, גם כאן איפשר הסיפור לציירים, בעיקר בתקופת הרנסאנס והבארוק, לתאר אישה בעירום, בתוספת הדרמה של זרים מכובדים לכאורה אך שטופי זימה למעשה המנסים לחלל את כבודה.

אשת פוטיפר מאשימה את יוסף.

שושנה והזקנים.

משה ביאלי אוסף בולים בנושא התנ"ך באמנות. כתובתו למשלוח תגובות:
mobilom@bezeqint.net